

ปฐมวงศ์

(บรมราชมหาจักรีกษัตริย์)

พระราชนิพนธ์

๘

พระบาทสมเด็จพระเจียรจอมเกล้าราชเจ้า

ปฐมวงศ์

(พระ บรม ราช มหา จักริ กษัตริย์ สยาม)

พระราช นิพนธ์

พระ บาท สมเด็จ พระเชียร มหา ราชเจ้า

กรม พระ นราธิป ฯ

ทรง พิมพ์ โรง พิมพ์ หนังสือ พิมพ์ ไทย

พุทธ ศก ๒๔๗๐

สารบาน

คำนำ

ในการบำเพ็ญกุศล ของวงศ์วรวรรณ ณ อยุธยา มีข้าพเจ้า แลพระนางเธอ ลักษมีลาวัณ เปนประมุข สนอง พระคุณกรุณา สมเด็จ พระปิตุจฉา เจ้า สุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี กำหนดสัปดมวารที่ ๑๑ วันที่ ๒๔ แลที่ ๒๕ กันยายน พุทธศก ๒๔๗๐ ครั้งนี้ ใคร่มีหนังสือแจก แต่อยากให้เนื่องในพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระเชียรมหาราชเจ้า จึ่งทูลขอพึ่ง การตรวจตราคัดเลือกแห่งพระราชวรวงศ์เธอ กรม-หมื่นพิทยาลงกรณ์ อุปนายกราชบัณฑิตยสภา ทรง แนะนำหนังสือปฐมวงศ์ ซึ่งมีบรรทึกไว้ว่า สมเด็จ พระมหาราชเจ้าพระองค์นั้น ทรงพระกรุณาโปรด เกล้าฯ ดำรัสสั่ง ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (ฟัก ต้นตระกูลสาลักษณ์) จด เปนหมายเหตุพระบรม ราชวงศ์จักรี แต่สำนวนเปนพระราชนิพนธ์ตรง ตัว พระยาศรีสุนทรคงจะเขียนตามที่ตรัสบอก เท่านั้น แม้ได้เคยพิมพ์ในหนังสือพิมพ์วชิรญาณ มาครั้งหนึ่ง ก็ล่วงหลายสิบปีมาแล้ว ยังหา

ได้พิมพ์อีกไม่น้อยคนที่ได้เคยอ่าน จึ่งเปนที่พอใจข้าพเจ้า ด้วยถูกเรื่อง แลถูกมโนรถของข้าพเจ้าปราถนา อนึ่งได้รวมคำกวีการของข้าพเจ้าถวายพระพร แลเตรียมไว้จะถวายพระพร ทั้งถวายอาลัยในสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า พระอัครราชเทวี ลงไว้ในเบื้องต้นด้วย.

วงศ์วรวรรณ ณ อยุธยา มีข้าพเจ้าเปนประมุขขออุทิศกุศลทักษิณาพะลีสการพระศพคราวนี้ ถวายแด่สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า พระองค์นั้น แม้เสด็จสถิตใน ทิพาลัยะโลก อันเหลือ ประสพ เสีย แล้ว ก็ดีโดยกตัญญุตานุสรณ์ประสาทักดี.

ชะอำ วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๔๗๐

กรมนราธิป

คำพระพรเข้ากรอบลงยาทูลเกล้าฯ ถวาย
เมื่องานฉลองพระชันมหาครบ ๖๐ ปีบริบูรณ์

วราเศียรพาท

ทูลถวาย

แด่พระนางเจ้า สุขุมาลมารศรี พระราชเทวี

ณวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ. ศ. ๒๔๖๔

๑ กุศลทรง ธำรงสัตย์ ธำรงกัต ะเวทิน
ธำรงศักดิ์ ธำรงศิล สนองเสริม เฉลิมชนม์
จิโรตม์ริม ปฉิมวัย วิบัติใด บได้ดล
พระยศใหญ่ อำไพผล พิพัฒน์โภค พเหาพาร
พระเกียรติคุณ วิบุลเบิก สุคนธ์เกริก ภุดาธาร
ประยูรภัก ดิสักการ พระการุญ นุกุลหงส์
พระโอรส พระธิดา พระหลานยา หละองค์องค์
ก็น่ารัก และน่าทรง เสน่หแม้น มโนเดียว
หละปรีชา หละสามารถ ถนอมบาท ธกลมเกลียว

จะเพื่องฟู มิรู้เรี่ยว　　มิรู้ร้าย ฉลายพันธุ์
กระนี้ข้า ระกาน้อย　　ประโมทพลอย ถวายวัน-
ทนาเศียร ะพาทฉัน　　สนุชเชิญ เจริญศรี
ณมงคล พระชนม์ครบ　　ประจบเบ็ญ จรอบปี
ทิวัสรัช ะนี้นี้　　ระทุกข์ทุก ปะถินเทอญ

ด้วยเกล้า ด้วยกระหม่อม

กรมหมื่นนราธิปประพันธุ์พงศ์

คำพระพรจารึกซันเงินแกมกาไหล่ทอง
สำหรับขังน้ำแข็งทูลเกล้า ฯ ถวาย
เมื่อวันงารสมายุมงคล

๏ น้องนราระกาน้อยนอบ　　บูชา
ถวายพระพี่ศรีระกา　　อยู่เกล้า
ระลึกวันสืบชันมษา　　เสมอชนก นาถเอย
บุญล่ามขอสามเจ้า　　ไก่ช้าชนม์เกษม ฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

๒๐ พฤษจิก. ๒๔๖๘

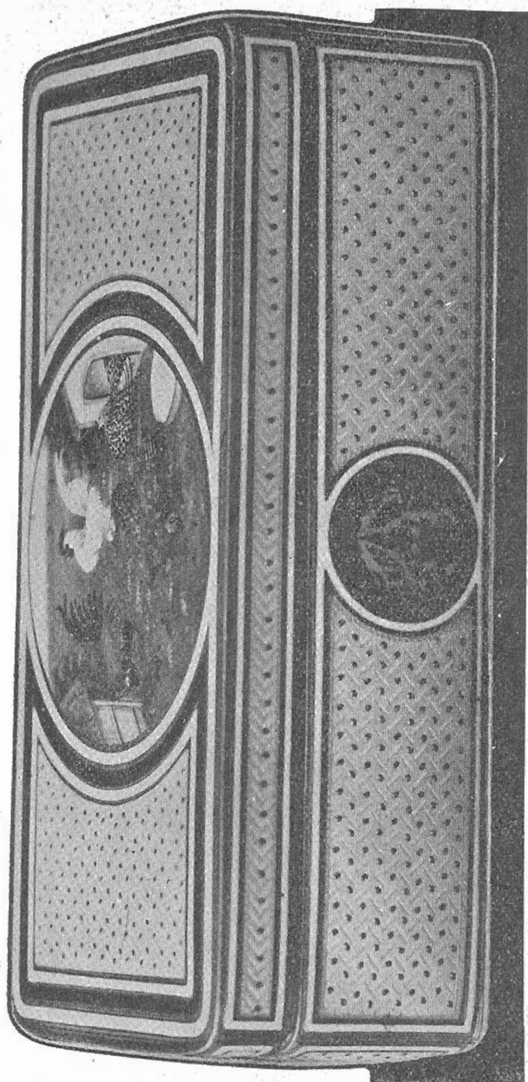
หีบลงยาลายไก่

สมเด็จบิตุจฉาเจ้าสุขุมาลมารศรี

พระอัครราชเทวี

พระราชทาน กรมพระนราธิป ฯ พระสหชาต์อนุชา

พ.ศ. ๒๔๖๔

คำศักระวาบทท้าย ซึ่งกรมพระนราธิปฯ ทรงบอกให้ร้องถวายพระพร งารพระสมายุมงคล ที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศก ๒๔๖๘

๏ ศักระวา เวลา สี่ดึกแล้ว เสียงแจ้วแจ้ว ลำร้อง จะต้องหยุด จำถวาย วันทา ลาจบชุด เฉลิมมหุรดี —มงคล พระชนม์ยืน อีกแปดปี ปีใหม่ ใครยังเปน จะได้เห็น กันใหม่ หัวใจชื่น แม้ข้าน้อย ผอยหลับ ไม่กลับฟื้น จะขอฝืน ฝาก อาลัย เขียนไว้เอย ฯ

บทศักระวา ซึ่งกรมพระนราธิปฯ ทรงเขียนสอดซองผนึกไว้เปนความลับ มอบให้พระนางเธอลักษมีลาวัณ พระปิยะสุดา ซึ่งสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า พระอัครราชเทวี ทรงพระกรุณาโปรดเลี้ยงมาแต่เยาว์จนทรงพระเจริญเพื่อเก็บไว้ทรงถวายสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าพระองค์นั้น ในวันงารพระสมายุมงคลพระชนม์เท่าพระบาทสมเด็จพระมหาปิยกาธิราชเจ้า พระ

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พุทธศก ๒๔๗๖ พร้อมกับเครื่องสักการะพะลี ยามผู้นิพนธ์ทรงประชวรพระกาสะเปนโลหิต ในพุทธศก ๒๔๖๘ นึกไม่รอด

๏ ศักระวา น่าเสียดาย สายเสียฉิบ นราธิปฯ
ทูลลา มาไม่ได้ ถึงถึงกรรม จำร้าง พี่นางไกล
มิยอมให้ เสียมั่น ทูลสัญญา ขอพระพี่ ศรีรกา
น่าเคารพ พระชนม์ครบ ร้อยฉนำ ฉ่ำหรรษา ลูก
ไก่น้อย กลอยชีวิต ของบิดา ช่วยบูชา แทนบิดร
ทูลพร เอย ฯ

โคลงถวายอาลัยผูกพวงมาลา บูชาพระศพ
ปฐมสัปดมานุสรณ์
วันที่ ๑๖ กรกฎ พ. ศ. ๒๔๗๐

๏ รกาใหญ่ไวประวาศน้อง สองรกา เกินโฮย
สิ้นพระสิ้นรกาสุดา มกุฎสิ้น
เหลือแพร่แต่คุณะบา รมีลับ ไฉนเลย
นราธิปซิปโศกดิ้น ดุรด้วยเสียดาย แสนแลฯ

ทุติยสัปดมานุสรณ์

วันที่ ๒๓ กรกฎ พ.ศ. ๒๔๗๐

๏ โปรดโคลงโคลงข้าบาท บำบวง บาทพี่
ตัวห่างต่างตัวสรวง โศกน้อม
ปิยาลัยคุณะมัยทรวง นุสรท่วม ถวิลเอย
พวงรักเฉกฉลักล้อม ศิโรศน้องสนองคนึงฯ

ตติยสัปดมานุสรณ์

วันที่ ๓๐ กรกฎ พ.ศ. ๒๔๗๐

๏ ปีก่อนห่อนนึกร้าย แรมชะอำ พี่เอย
แม้ประชวร,ด่วนจำ จากน้อง
โชคมนุษย์นิสุดสำ เหนียกแน่ ไฉนเลย
ฉุบฉับกลับผวนพ้อง พิโยคฉนี้อนาถหนอ อกอาฯ

จตุถสัปดมานุสรณ์

วันที่ ๖ สิงห์ พ.ศ. ๒๔๗๐

๏ พ่วนปองสนองบาทเพี้ยง พอสม หน้านา
ยามอยู่วังบังคม ฆาตน้อย
ยามเรื่อยู่ทเลผงม ชีวาตม์ ถวิลเอย
กายพักส่งรักร้อย ประกาศน้ำใจถวายพ้อาฯ

เบ็ญจมสัปดมานุสรณ์

วันที่ ๑๓ สิงห์ พ.ศ. ๒๔๗๐

๏ พระโฉมชื่นเกล้าน่า เคารพ ยิ่งแล
พระอัชฌาสงาอบ อ่อนน้อม
พระถ้อยอ่อยโอชปรบ ปราโมทย์ สมานเอย
พระจริตสุจริตล้อม เลิศฉนี้ศรีนาง ฯ

ฉัฐมสัปดมานุสรณ์

วันที่ ๒๐ สิงห์ พ.ศ. ๒๔๗๐

๏ มนุษย์ดีที่น่าน้อม นับถือ นั้นพี่
โดยเด่นคุณบุญรบือ เบิกปลื้ม
แม้พิโยคโลกบรรลือ เฉลิมเกียรติ์ ถเกิงเอย
ศุรีร์ลับยังขยับยิ้ม เยี่ยงย้วยฉลวยเลียน ฯ

บัญญาสมวารานุสรณ์

วันที่ ๒๗ สิงห์ พ.ศ. ๒๔๗๐

๏ วาศนาบารเมศเบื้อง บุญชู โฉนฤๅ
เฉกภาคะผงาดอำนาจฟู เฟื่องแกล้ว
หากไร้คุณะมัยดู ดังละ คอนรา
สิ้นบทหมดลมแล้ว โลกคร้านครวญถึง ฯ

อัฎฐมสัปดมานุสรณ์
วันที่ ๓ กันย์ พ. ศ. ๒๔๗๐

๏ น้องรกานราธิป ฯ อั้น อาทวา วิโยคฮือ
ถึงบาทพี่ชิวีนรา ธิป ฯ ด้วย
โอ้อนาถสหชาตินุชา ชิณะโรค รทมเอย
พี่ไรพจน์จักหมดม้วย ไม่ช้าลาสยาม ฯ

นวมะสัปดมานุสรณ์
วันที่ ๑๐ กันย์ พ. ศ. ๒๔๗๐

๏ พระพิโยคสยามะโลกโอ้ แต่องค์ พระเอย
ยังผนึกสำนึกพะวง เวี่ยหล้า
แน่วทนุกสุขเกษมพงศ์ พิราชลับ ไฉนเลย
นราธิป ฯ แรมลิบกล้า กลั้นถ้อยสการถึง ฯ
๏ บาปบุญคุณโทษสร้าง ปางเปน ไฉนนา
ปางดับไป่ลับประเด็น ฝากด้าว
หมดเหตุเภทผลเห็น หายวิบาก มิฤๅ
พระประพฤติยวนยืดน้าว นิเทศน์ช้าเฉลิมไท ฯ

ทศมสัปดมานุสรณ์

วันที่ ๑๗ กันย์ พ.ศ. ๒๔๗๐

๑ ผดุงบาทเกียรติราชเจ้า จักริศ เกรียงเอย
ผดุงพระญาติพระมิต มิ่งแคว้น
ผดุงดนัยนัดดาพิศ ะวาสภัค ดีนา
ผดุงชาติศาสนาแม้น แม่หล้าอาลัย เหลือแลฯ

เอกาทศมสัปดมานุสรณ์

วันที่ ๒๔ กันย์ พ.ศ. ๒๔๗๐

๑พวงทองน้องไก่น้อย นราธิป ฯ
กับลูกลักษมีวิป ปโยคเศร้า
วรรณไวทย์อยู่ไกลลิบ ยังร่วม รทมเอย
บุญญทิศบี่ชุดจฉาเจ้า ประจากน้อมสนองคุณ ฯ
๑ พวงหิรัญฉันมโนชน้อง วรวรรณ
อรทิพย์ ฯ วรรณี ฯ บรร เจิดพร้อม
ทั่วสกุลท่วมคุณะธรรม์ สมเด็จ
อัคระราชเทวีน้อม ศิโรตม์เศร้าสการถวาย ฯ

---

๑ พระชเรศเชิญประเวศเวิ้ง สวรรค์วัง ก็ดี
พระญาติพระมิตประนัง โศกน้อม
เดชจรีย์เด่นดีฝั่ง หทัยนับ ถือนา
ยามอยู่ยามจากพร้อม เจตน์เกื้อสการถวาย ฯ

สาขา พระอัครราช สันตติวงศ์

(๐) พระยาพระราม ? แผ่นดินพระมหาธรรมราชา ๒๑๐๘

ไม่ปรากฏกุลาภิไชย์

มหาเสนาบดีกรุงปะกิ่งแผ่นดินเม่งไท้โจวงศ์มิ้นองค์ท้าย | หม่อมเจ้าชายดำ ? ครั้งศรีอยุธยา | (๑) เจ้าแม่วัดดุสิตเชื้อพระร่วงเจ้า สุโขทัยครั้งศรีอยุธยา

มหาเศรษฐีจีน | (๒) เจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาล) แผ่นดินพระนารายณ์มหาราช | ท่านตาเจ้าประชาพลาย ครั้งศรีอยุธยา | ท่านตาเจ้าแสนน้องชาย ครั้งศรีอยุธยา | ท่านยายเจ้านกแก้ว บางช้าง ครั้งศรีอยุธยา

เศรษฐีศรีอยุธยา | (๓) ออกยาราชนกูล ? (อุทัยธานี) ครั้งศรีอยุธยา | ท่านตาเจ้าพร บางช้าง ครั้งศรีอยุธยา | ท่านยายเจ้าชี บางช้าง ครั้งศรีอยุธยา | ท่านยายเจ้าถี บางช้าง ยุคศรีอยุธยา

เศรษฐีศรีอยุธยา | น้องสาวท่านผู้หญิงเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ศรีอยุธยา | (๔) สมเด็จพระเจ้าปฐมบรมมหาชนก ออกพระอักษรสุนทรศาสตร์ ทองดี | พระปฐมบรมราชชนนี (หยก) | สมเด็จพระรูปสิริโสภาคย์ บางช้าง (ทอง) | สมเด็จพระมหานาคนารี (สั้น)

ท่านขรัวเงินเศรษฐี | สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระศรีสุดารักษ์ (เจ้าฟ้าแก้ว) | (๕) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ด้วง) | สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี (นาค) | เจ้าคุณนวล | เจ้าพระยาอัครมหาเสนา (บุนนาค)

สมเด็จพระศรีศริเยนทราบรมราชินี (เจ้าฟ้าบุญรอด) | ศรีสุราลัย (เจ้าจอมมารดาเรียม) | (๖) พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (เจ้าฟ้าฉิม) | สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัศ)

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ทับ) | (๗) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เจ้าฟ้ามงกุฎ | เจ้าคุณตำหนักเดิม (เจ้าจอมมารดาสำลี)

สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ (สิริวงศ์)

สมเด็จพระเทพสิรินทราบรมราชินี (รำเพยภุมราภิรมย์)

เจ้าจอมมารดาห่วง

(๘) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์) | สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมาลมารศรีพระอัครราชเทวี | พระองค์เจ้าภาประภา | กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย (ไชยันตมงคล)

สมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ (เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์) | (๙) สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต (เจ้าฟ้าบริพัตร์สุขุมพันธุ์) | หม่อมเจ้า (หญิง) ประสงค์สม

(๑๐) พระองค์เจ้าจุมภฏพงศ์บริพัตร์ | พระองค์เจ้าสิริรัตนบุษบง | พระองค์เจ้าสุทธวงศ์วิจิตร์ | พระองค์เจ้าพิสิฏฐ์สพสมัย | พระองค์เจ้าจุไรรัตนสิริมาน | พระองค์เจ้าจันทกานตมณี | หม่อมเจ้าอินทุรัตนา | หม่อมเจ้าสุขุมาภินันท์

จิรญชี่เว ปติฏฐินฺตุ ปรมจกฺกิวํสิกา

ปฐมวงษ (พระบรมราชมหาจักรีวงษ์ทรัย)

วันพฤหัสบดีขึ้น ๕ ค่ำเดือน ๑๑ จุลศักราช ๑๒๒๒ ปีวอกโทศก (วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๓) มีพระบรมราชโองการ (ใน พระบาท สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) โปรดเกล้า ฯ ดำรัสสั่งให้พระศรีสุนทรโวหาร (ฟัก สาลักษณ์) เจ้ากรมพระอาลักษณ์ จดหมายเหตุ (พระโวหารสำแดงให้ตระหนักว่าตรัสบอกให้จด)ไว้สำหรับแผ่นดิน เพื่อจะให้พระบรมวงษานุวงษฝ่ายในฝ่ายน่าได้ทรงทราบ

จะกล่าวถึงเจ้านายซึ่ง เปนปฐม เปนต้นแซ่ต้นสกูลเจ้าฟ้า แลพระองค์เจ้า หม่อมเจ้า หม่อมราชวงศแลเจ้าราชนิกูล ที่เรียกนาม ว่าคุณว่าหม่อมมีบรรดาศักดิเนื่องในพระบรมราชวงศนี้ ซึ่งบัดนี้เปนจำพวกต่าง ๆ อยู่ จะให้รู้ให้แจ้งว่าเนื่องมาแต่ท่านผู้ใดพระองค์ใด เปนเดิมแต่แรก ตั้งกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยานี้มา พึง

รู้โดยสังเขปว่าบุรุษ นารีมีบรรดาศักดิ ซึ่งเรียกว่า เปน จำพวกเจ้า คือ เจ้าฟ้า แลพระองค์ เจ้า หม่อมเจ้า หม่อมราชวงษทั้งปวงนั้น ล้วนปฏิพัทธ์ พัวพันธุ์ สืบต่อลงมาแต่องค์สมเด็จพระมหาไปยกาธิบดี คือ องค์สมเด็จพระชนกนาถ พระเจ้าหลวง ของ พระบาท สมเด็จพระปรโมรุราชา มหาจักรีบรมนาถ ซึ่งปรากฎ พระนามในบัดนี้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอด ฟ้าจุฬาโลก ซึ่งเปนปฐมบรมอรรคมหาราชาธิราชใน พระบรมมหาราชวัง ซึ่งได้ดำรงค์ครอบครอง เปน เจ้าของกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทรมหินทรา ยุทธยา อันนี้สืบมาอยู่จนกาลบัดนี้นั้นเปนเดิมทั้ง สิ้น เรียกว่าสกุลเจ้าเปนอย่างหนึ่ง บุรุษสัตรีทั้ง ปวงเปนบุตรเปนหลานเปนเหลน ลื้ ลืด ของท่านทั้ง หลาย ซึ่งเปนญาติห่าง ๆ ของ สมเด็จพระพันปีหลวง แล พระเจ้าพี่นางในพระบาทสมเด็จ พระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกก็ดี แลท่านทั้งปวงที่เปนชายเปนหญิ พระญาติพระวงษ ในกรมสมเด็จ พระอมรินทรามาต

ซึ่ง เปนพระองค์เอกอรรคราชเทพี ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แลเปนสมเด็จพระบรมราชชนนีพระพันปีหลวง ในพระบาทสมเด็จ พระพุทธเลิศหล้านภาลัยแลเปนสมเด็จพระบรมมหาเปตามไหยิกา แห่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒ พระองค์ ในแผ่นดินปัจจุบันนี้นั้น บันดาที่ชัด ๆ ถนัดพอจะนับพระองค์ได้ก็ดี ท่านทั้งปวงที่เปนเชื้อพระญาติพระวงษในกรมสมเด็จพระศรีสุลาไลยซึ่งเปนสมเด็จพระราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บันดาที่เนื่องสนิทควรจะนับได้ก็ดี จำพวกที่กล่าวมานี้เรียกว่าเจ้าราชนิกูล หรือหม่อมเจ้า หรือหม่อมราชวงษ ซึ่งสืบต่อลงมาหลายชั่ว แต่พระวงษหม่อมเจ้าห่างเหินไปแล้วก็ควรจะเรียกว่าเจ้าราชนิกูลเหมือนกัน เจ้าราชนิกูลนั้น มีตำแหน่ง ถานันดร ตามพระราชกำหนดศักดินาบ้าง ไม่มีตำแหน่งบ้าง.

พระบาท สมเด็จ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ใน พระบรมราชวงษอันนี้นั้น เมื่อครั้งกรุงเทพมหานคร บวรทวาราวดีศรีอยุทธยากรุงเก่ายังดำรงค์อยู่ ได้เสด็จมายังมนุษยโลกนี้ อุบัติมีขึ้นในมหามาตยคฤหบดีสกูลอันมั่งคั่งพร้อมมูลด้วยไอศูริยสมบัติ ถ้าเปนมัธยมประเทศ ก็ควร จะ เปนสกูล มหาศาลได้ เพราะเปนสกูลใหญ่ มีนิเวศนสถานตั้งอยู่นานในภายในกำแพง พระ มหา นคร กรุงเทพ ทวาราวดี ศรีอยุทธยา พระองค์เปนโอรสนับเปนที่ ๔ ของ สมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดี ซึ่งเปนบรมชนกนาถพระเจ้าหลวง แลสมเด็จพระบรมมหาไปยิกา ซึ่งเปนพระบรมราชชนนีพระพันปีหลวงนั้น เปนทายกเจ้าของบริจาคสร้างวัดสุวรรณดารารามในกรุงศรีอยุทธยานั้น วันคืนปีเดือน พระชันสาเปนกาลเวลาประสูติ แห่ง พระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เปนนาคสมพักศร อัฐศกผคุณมาศกาลปักษ์ ปัญจมีดิถีพุธวาร พุทธ-สาสนกาล ๒๒๗๘ พรรษา จุลศักราช ๑๐๙๘ (วันที่ ๒๐

มีนาคม) พระองค์ มีภาตามีภคินีร่วมพระชนกพระชนนีอันเดียวกัน ๕ พระองค์ คือ กรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี เปนพระเจ้าพี่นางเธอที่ ๑ พระเจ้าขุนรามณรงค์ เปนพระเจ้าพี่ยาเธอ นับเปนที่ ๒ กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ เปนพระเจ้าพี่นางเธอนับเปนที่ ๓ แล้วถึงพระองค์เปนที่ ๔ แล้วจึงถึงพระบาท สมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวัง บวรสถานมงคล ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้นเปนที่คำรบ ๕ ครั้น ภายหลังมา สมเด็จบรมมหาไปยกาธิบดี ได้สมเด็จพระเจ้าน้านางของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกซึ่งเปนน้องนางของสมเด็จพระบรมมหาไปยิการ่วม พระชนกพระชนนีนั้นเปนอรรคชายา ต่อมาพระอรรคชายานั้นประสูติพระธิดาองค์หนึ่ง คือกรมหลวงนรินทรเทวีเปนที่ ๖ แลสมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดีได้มีหญิงบาทบริจาริกาอีกนางหนึ่ง นางนั้นประสูติพระโอรสองค์ หนึ่ง คือกรมหลวงจักษ์เจษฎา รวม

พระโอรสพระธิดาในสมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดี ได้ ๗ พระองค์เท่านี้ เปนต้นแซ่ต้นตระกูล เจ้าฟ้า แลพระองค์เจ้า หม่อมเจ้า หม่อมราชวงษในราชสกูลนี้เปนต้นเปนเดิม ก็แลก่อนแต่กาลกรุงศรีอยุทธยายังไม่แตกทำลายเปนที่ร้างนั้น พระโอรสธิดาในสมเด็จพระบรม มหาไปยกาธิบดี ๕ พระองค์ ซึ่งนับในชั้นต้น เมื่อทรงพระเจริญวัยวัฒนาการแล้วก็ได้มีการวิวาห กับตระกูลอื่น ซึ่งมีบันดาศักดิ แล สมบัติสมควร แล้วได้แยกย้ายกันไปอยู่ ณที่สถานต่าง ๆ ต่อตั้งสืบพระสันตติวงษโดยผาสุกสวัสดิภาพ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้นเสด็จออกไปตั้ง นิเวศนสถานใน พาหิรุทยาน ประเทศ สวนนอกในแขวงเมืองสมุทสงครามแลเมืองราชบุรีต่อกัน โดยมี การวิวาหมงคล กับกรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ เพราะเหตุการ ที่ก่อนนั้น พระเจ้าแผ่นดิน กรุงศรีอยุทธยามีพระทัยยินดีในที่จะ แสวงหาใน มาตุคามที่มี [illegible]สิริรูปทรงโสภาคย์ แลเปนบุตรีในสกูลที่มีทรัพย์สม[illegible]บัติ

ไว้ ใช้ เปนนางในอันเตบุริกราชนาริ จึงได้ ให้ มี ผู้ อาษาไปสื่อสืบส่อสอดแนมหาสัตริ ที่รูปงามต่าง ๆ ทั้งในกรุงนอกกรุงใกล้ ไกล ก็ครั้งนั้นกรมสมเด็จ พระอมรินทรามาตย์เปนบุตริ ของมหาเศรฐีเปน สกูล อันใหญ่ ด้วยมากด้วยเครือญาติ แลสูงด้วยสมบัติ หา สกูลอื่น จะเสมอมิ ได้ ในพาหิรุทยาน ประเทศใน เวลานั้น แลมีบุญลักษณศิริรูปพรรณสัณฐานงาม ยิ่งนัก เปนที่เล่าลืออื้ออึงทราบถึงพวก สอดแนม ของพระเจ้าแผ่นดิน พวกนั้นจึงได้นำข่าวมากราบ ทูลส่อ พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชโองการดำรัสสั่ง กรมมหาดไทยให้ มีท้องตรา ออกไปให้หัวเมือง ราชบุริ ไปสู่ ขอกรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ ซึ่งเปน อรรคนาริ มีบุญลักษณ นั้น จากคฤหบดี สกูลนั้นแล้ว ส่งเข้ามาถวายเปนอันเตบุริกราชนาริ เพราะเวลา นั้นเมืองราชบุริขึ้นแก่มหาดไทย ก็แลการตกแต่ง ท้องตรา บังคับบัญชา หัวเมืองมหาดไทย ทั้งปวง ครั้ง นั้น เนื่องอยู่ ในสมเด็จพระบรม มหาไปยกาธิบดีทั้ง

สิ้น ฝ่ายพระชนกพระชนนีแลพระญาติในกรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์นั้น ไม่มีจิตรชอบใจปราถนา จะ ถวายกรมสมเด็จ พระอมรินทรามาตย์แก่พระเจ้าแผ่นดิน เข้ามาต้องติดกักขังเปนอันเตปุริกราชนารีอยู่ในพระราชวัง จึงแต่งคนมาอ้อนวอนสมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดี ซึ่ง เปน ผู้สำเร็จกิจราชการแต่งท้องตรานั้น ให้ช่วยแก้ไขพอพ้นหลุดจากพระราชประสงค์พระเจ้าแผ่นดินเสียได้ สมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดี จึงได้คิดอ่านให้มี ผู้กราบทูลพระเจ้าแผ่นดินว่ากรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์นั้น พระองค์ท่านได้ ไปสู่ขอไว้ เพื่อจะให้ ได้แก่พระโอรสที่ ๔ ของท่าน ได้นัดการวิวาหมงคลแล้ว ขอพระราชทานให้พ้นจากพระราชประสงค์เถิด พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงพระกรุณาอนุญาต พระราชทานให้ ก็ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธ–ยอดฟ้าจุฬาโลก จึงไป ได้กรม สมเด็จ พระอมรินทรามาตย์ เปนอรรคชายาแต่เดิมมาดังนี้.

กรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์นั้นมีพระชนม
พรรษาอ่อนกว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
โลกปีหนึ่งถ้วน โดย จันทรคติกาลไม่ ยิ่งหย่อน
เพราะมีกำหนดวันประสูติทราบเปนแน่ว่า สัปสัม–
พักศรนพศกผคุณมาศกาลปักษ์ ปัญจมีดิถีรวิวารเปน
ปริเฉท กาล กำหนด พุทธสาสนกาล ๒๒๘๐ พรรษา
จุลศักราช ๑๐๙๘ (วันที่ ๕ มีนาคม) กรมสมเด็จพระ
อมรินทรามาตย์ นั้น มีพระ พี่นางเธอ ผู้ใหญ่เปน ที่ ๑
แลมีพระพี่ เปนบุรุษ นับเปนที่ ๒ จึงถึงพระองค์เปน
ที่ ๓ แล้ว พระน้องนางอีกผู้หนึ่งเปนที่ ๔ แล้ว พระ
น้องเปนบุรุษผู้หนึ่งเปนที่ ๕ แล้วมีน้องนางอีก สอง
ที่ ๖ ที่ ๗ ร่วมพระชนกชนนีเดียวกัน ท่านทั้ง ๖ ยกแต่
กรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ แล้วนั้น เปนเจ้า
ราชนิกูลเปนคุณราชนิกูล บุตรหลาน เหลน ของ
ท่านทั้ง ๖ นั้นก็เปนเจ้าราชนิกูลทั้งสิ้น สืบ มาจนกาล
บัดนี้ สมเด็จพระชนกในกรม สมเด็จพระอมรินทรา
มาตย์ นั้น เมื่อครั้งกรุงศรีอยุทธยามีพม่าข้าศึกเข้ามา

ล้อมอยู่ ผู้คนในพระนครปั้นป่วนไปมาก็สาปสูญหายไปตามไม่พบ แต่สมเด็จพระชนนีนั้นได้ทรงผนวช เปนรูปชีอยู่มาจนถึง แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ปรากฎพระนามว่า สมเด็จพระรูปศิริโสภาคย์ มหานาคนารี เปนที่คำนับบูชาของพระบรมวงษานุวงษดำรงค์ พระชนม์อยู่ ๘๐ ปี เศษ จึง สิ้น พระชนม์ เมื่อ ปีรกา นักษัตร ตรีศก แผ่น ดิน พระบาท สมเด็จ พระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลก พุทธสาสนกาล ๒๓๔๔ พรรษา จุลศักราช ๑๑๖๓ สมเด็จพระมหานาคนารีนั้น มีพระพี่เปนบุรุษ ๑ เปนหญิง ๒ บุตรหลานของท่านเหล่านั้นยังเปนราชนิกูลทำราชการอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้.

จะกล่าวด้วยความประพฤติประพันธสืบสันตติวงษใน บรมราชวงษ ซึ่งมี สมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดีเปนปฐมพันธุขั้วเค้าสืบมา.

๑ กรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี ได้มีพระโอรส ๓ คือพระองค์ใหญ่ซึ่งเมื่อแรกตั้งกรุงเทพมหานครอมร

รัตนโกสินทรมหินทรายุทธยานี้ ได้เปนที่เจ้าฟ้า กรมพระอนุรักษ์เทเวศร์ แล้วเลื่อนที่เปน กรมพระราชวังหลังเปนที่ ๑ เจ้าฟ้า กรมหลวงนราธิเบศร์บดินทรเปนที่ ๒ เจ้าฟ้า กรมหลวงนรินทรรณเรศร์เปนที่ ๓.

กับ พระธิดา พระองค์หนึ่ง ได้เจ้ากรม ฝ่ายในรวมอยู่ในกรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี ไม่มีเจ้ากรมต่างหากเปนที่ ๔.

๒ สมเด็จพระเจ้าขุนรามณรงค์นั้น เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยายังไม่แตกทำลายนั้น มีพระธิดาองค์หนึ่งแล้วก็สิ้นพระชนม์เสีย พระธิดานั้นคือ พระองค์เจ้า กรมขุนรามินทรสุดา.

๓ กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์นั้น มีพระโอรส ๓ พระธิดา ๒ เปน ๕ พระองค์ คือ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์เปนที่ ๑ เจ้าฟ้า กรมขุนอนัคนารี เปนที่ ๒ กรมสมเด็จ พระศรีสุริเยนทรามาตย์ ซึ่งมีกำหนดสมัยกาลประสูติเปนพราหสัมพักศรนพศก ภัทรบทมาศกาลปักษ์ทวาทศีดิถีรวิวาร

เปน ปริเฉทกาล กำหนด พระพุทธสาสนกาล ๒๓๑๐ พรรษาจุล ศักราช ๑๑๒๙ (วันที่๒๖ กันยายน) เปนที่๓ เจ้าฟ้า กรมหลวงพิทักษ์มนตรี เปนที่ ๔ เจ้าฟ้า กรมขุนอิศรานุรักษ์เปนที่ ๕.

๔ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น มี พระราชโอรส แลพระราชธิดา แต่ กรมสมเด็จ พระอมรินทรามาตย์ ถึง ๑๐ พระองค์ คือ องค์ เปนปฐม เปนพระบุตรี พระองค์ เปนที่ ๒ เปนพระกุมาร สองพระองค์ นี้สิ้นพระชนม์ เสียแต่ก่อนกาลกรุงศรีอยุทธยายังมิแตกทำลาย พระองค์ เปนที่ ๓ เปนพระบุตรี คือสมเด็จพระปฐมบรมวงษ ซึ่งเมื่อแผ่นดินกรุงธนบุรีได้ ประสูติพระกุมาร เปนเจ้าฟ้าลูกเธอของเจ้ากรุงธนบุรี แล้วไม่ช้าก็สิ้นพระชนม์ล่วงไป ที่๔ คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งมีกำหนดสมัยกาลประสูติเปนพราหสัมพักศรนพศกผคุณมาศชุษณปักษ์ สัปตมีดิถีพุธวารเปนบริเฉทกาล กำหนด พระพุทธสาสนกาล ๒๓๑๐ พรรษา

จุลศักราช ๑๑๒๙ (วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์) เจ้าฟ้า กรมหลวงศรีสุนทรเทพ นับเปนที่ ๕ พระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวัง บวรสถานมงคล ในแผ่นดิน พระบาทสมเด็จ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย นับว่าเปนที่ ๖ เจ้าฟ้า กรมหลวงเทพยวดี เปนที่ ๗ ยังมีอีก ๓ พระองค์ สิ้นพระชนม์ แต่ยังพระเยาว์ ไม่ปรากฏพระนามแลลำดับว่าเปนสถานใดในระหว่างใดพระองค์ใด แลพระราชบุตรแลบุตรีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกซึ่งประสูติแต่กรมสมเด็จ พระอมรินทรามาตย์ ทั้ง ๑๐ พระองค์นี้ ประสูติก่อนแต่เวลาเสด็จเถลิงถวัลย– ราชสมบัติทั้งสิ้น ก็เมื่อเวลาเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัตินั้น ยังคงได้เปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าแต่ ๔ พระองค์ คือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า กรมหลวงอิศรสุนทร แล้วภายหลังเลื่อนเปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระองค์ ๑

พระราชบุตรองค์ใหญ่เปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงศรีสุนทรเทพ พระองค์ ๑ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงเสนานุรักษ์ แล้วภายหลังเลื่อนเปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระบัณฑูรน้อยพระองค์ ๑ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าประภาวดี พระองค์ ๑.

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังมีพระราชโอรสพระราชธิดาพระองค์อื่นๆแต่หม่อมบาทบริจาริกาข้าหลวงเดิมแต่ยังไม่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบ้าง แต่สนมนารีมีศักดิต่าง ๆ อีกเมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบ้าง มากมายหลายพระองค์ สิ้นพระชนม์เสียแต่ยังเยาว์บ้าง ได้ทรงพระเจริญอยู่มานานบ้าง ได้เปนใหญ่ในราชการแผ่นดินต่อมาบ้าง คงอยู่ตามบรรดาศักดิพระองค์เจ้าไม่ได้ทรงทำราชการเปนแพนกบ้าง ครั้นออก

พระนาม นับไปเปนลำดับ ก็จะพิสดาร มากไปแล้วจะสับสนขวักไขว่ข้างในข้างน่า แลพระองค์ที่ปรากฏควรปรากฏ แลพระองค์ที่ไม่ปรากฏไม่ควรจะปรากฏนั้น ก็จะสับสนพัลวันกันนัก จะสังเกตยาก เพราะฉนั้นจะขอกำหนดออกพระนามแต่พระองค์ที่ได้เปนใหญ่ในตำแหน่งราชการปรากฏ แลไม่มีความผิดในราชการ ควรจะนับถือว่าพระนามนั้นเปนมงคล พระราชโอรสซึ่งได้เปนเจ้าต่างกรมมีราชการได้บังคับอยู่ในแผ่นดินนั้น แลแผ่นดินลำดับมานั้น ที่จะนับ แต่ ๑๑ พระองค์ คือ

๑ พระองค์เจ้าทับทิม เปนกรมหมื่นอินทรพิพิธ ได้ว่ากรมพระคชบาลแล้วภายหลังได้ว่ากรมแสงใหญ่.

๒ พระองค์เจ้าอภัยทัศน์ เปนกรมหมื่น แล้วเปนกรมหลวงเทพภักดี เจ้าจอมมารดาเปนพระสนมเอก บุตรีพระยาจักรีเมืองนครศรีธรรมราช ครั้งเจ้า

เมืองขึ้งแขงตัวเปนเจ้านั้น ได้ว่ากรมพระคชบาล แล้วการอื่น ๆ บ้าง.

๓ พระองค์เจ้าอรุโณทัย เปนกรมหมื่นศักดิพลเสพ เจ้าจอมมารดาเปนพระสนมเอก ได้เปนเจ้าได้เวลาหนึ่ง เพราะเปนบุตรีเจ้าพระ (ยา ?) สุธรรมมนตรี พัด แลมารดานั้นเปนบุตรีเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ซึ่งตั้งตัวเปนเจ้านครครั้งกรุงเทพทวาราวดี ศรีอยุทธยาแตกทำลายแล้วใหม่นั้น แลพระองค์เจ้าพระองค์นี้ได้เปนใหญ่เปนอธิบดีว่าราชการกรมพระกลาโหมแลหัวเมืองปักษ์ใต้ทั้งปวงในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครั้นถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเถลิงเปนกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

๔ พระองค์เจ้าทับ เปนกรมหมื่นจิตรภักดี ว่าราชการช่างสิบหมู่.

๕ พระองค์เจ้าสุริยา เปนกรมหมื่นแล้วเปนกรมขุน แล้วภายหลังเลื่อนเปนกรมพระรามอิศว–

เรศ ได้ว่าราชการต่าง ๆ ไม่เปนตำแหน่ง ว่าความรับสั่งบ้าง เปนแม่กองทำการงารบ้าง.

๖ พระองค์เจ้าวาสุกรี ทรงพระผนวชได้ ๔ พรรษา แล้วได้เปนอธิบดีสงฆ์ แล้วได้เลื่อนเปนเจ้าต่างกรมมีพระนามว่า กรมหมื่นนุชิตชิโนรสศรีสุคตขัติยวงษ พระองค์นั้นเปนอัจฉริยมนุษย์บุรุษรัตนอันพิเศษ ทรงพระปรีชาฉลาดในพระพุทธ–สาสน์ แบบอย่างโบราณราชประเพณีต่าง ๆ แลได้เปนอุปัชฌาย์อาจารย์เจ้าฟ้าแลพระองค์เจ้าหม่อมเจ้าในพระบรมราชวงษนี้มากหลายพระองค์ ภายหลังเมื่อในแผ่นดินปัจจุบันนี้ได้เลื่อนเปนกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัติยวงษ มหาปาโมกขประธานวโรดม บรมนาถบพิตร เสด็จสถิตย์ณวัดพระเชตุพน วิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง พระองค์ ๑.

๗ พระองค์เจ้าฉัตร เปนกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ได้ว่าราชการ กรมพระนครบาลในแผ่นดินพระบาท

สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ว่าราชการกรมมหาดไทย กรมพระกระลาโหม เปนที่ทรงปรึกษาราชการแผ่นดิน.

๘ พระองค์เจ้าสุริยวงศ เปนพระองค์เจ้าพระเคราะห์ร้าย สบายบ้างไม่สบายบ้างแต่เดิมมา ครั้นถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัคไปทำราชการในพระราชวังบวร ฯ ได้เปนกรมหมื่นสวัสดิวิชัย ว่าราชการแทบทุกตำแหน่ง ครั้นอยู่มาในแผ่นดินปัตยุบันนี้ กลับลงมาทำราชการในพระบรมมหาราชวัง ได้เปนกรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิ สุขวัฒนวิไชย.

๙ พระองค์เจ้าดาราการ เปนกรมหมื่นศรีสุเทพ ว่าราชการกรมช่างสิบหมู่.

๑๐ พระองค์เจ้าดวงจักร ก็เปนพระองค์เจ้าพระเคราะห์ร้าย สบายบ้างไม่สบายบ้าง แต่แขงแรงได้ราชการเปนกรมหมื่นณรงคหริรักษ์ ว่าราชการช่างหล่อ.

๑๑ พระองค์เจ้าสุทัศน์ เปนกรมหมื่นไกรสรวิชิต ได้ว่าราชการพระคลังเสื้อหมวก คลังศุภรัต แลกรมสังฆการี กรมธรรมการ.

พระราชธิดาซึ่งควรจะกำหนดออกพระนามนั้น ควรนับ ๔ พระองค์ คือ

๑ พระองค์เจ้านุ่ม เปนใหญ่กว่าทุกพระองค์ บันดาซึ่งมีชนมพรรษาอ่อนกว่าเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพยวดีลงมา เจ้าจอมมารดา เปนเจ้าจอมข้าหลวงเดิม เปนญาติพระยานครราชสิมา ทองอิน พระองค์เจ้าพระองค์นี้ ได้ทำราชการ ข้างใน ใน แผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย.

๒ พระองค์เจ้าพลับพระองค์หนึ่ง ไม่มีเจ้าจอม มารดา พระราชทาน มอบให้ กรม สมเด็จพระศรีสุดารักษ์ ทำนุบำรุงมา มีพระชนม์ ยืนนานได้ เปนพระเจ้าบรมวงษเธอ ชั้นผู้ใหญ่ข้างใน ใน แผ่นดินปัตยุบันนี้.

๓ พระองค์เจ้าเกสร ได้ทำราชการข้างใน ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

๔ พระองค์เจ้าจงกล เปนพระเชษฐภคินีของกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ร่วมเจ้าจอมมารดา ได้ทำราชการ สดึง ใน แผ่นดิน พระบาท สมเด็จ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย

๕ พระองค์เจ้ามณฑา

๖ พระองค์เจ้ามณี

๗ พระองค์เจ้าดวงสุดา สามพระองค์นี้มีพระชนม์ ยืน มา อยู่ นานได้ เปน พระเจ้า บรมวงษเธอ ผู้ใหญ่ในแผ่นดินปัตยุบันนี้.

๘ พระองค์เจ้าศศิธร ได้ทำราชการเปนครูชักแลสอนพระองค์เจ้าให้สวดมนต์ในหอ พระพุทธรูปข้างใน.

๙ พระองค์เจ้าจันทบุรี ภายหลังได้เลื่อนที่เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี เพราะเจ้าจอมมารดาซึ่งได้เปนสนมเอกนั้น เปนเชื้อเจ้าเมืองลาวคือ เปนธิดา

เจ้าเวียงจันท์ อินทร์ เจ้าฟ้าพระองค์นี้เปนบรมราชชายานารี ใน แผ่นดิน พระบาทสมเด็จ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีเจ้าฟ้า ๔ พระองค์ ซึ่งจะนับเอาไว้ในพวกข้างน่าต่อไป.

๕ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น เมื่อก่อน กรุงศรีอยุทธยา ยังไม่ แตกทำลายนั้นก็ยังไม่มีพระโอรสพระธิดา ครั้นมาเมื่อแผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรีได้มีนารีหนึ่งมาเปนพระชายา ประสูติพระโอรสแลพระธิดาพระองค์หนึ่งหรือสองพระองค์ สิ้นพระชนม์ เสียแต่ยังพระเยาว์ แล้วนารีนั้นก็เริศร้างร้าวฉานไปไม่ได้อยู่ด้วย ครั้นภายหลังจึงได้นารีสาวชาวเชียงใหม่ ชื่อเจ้าสัจจา เปนธิดา เจ้าเชียงใหม่เก่ามาเปนอรรคชายา ประสูติพระธิดาพระองค์หนึ่งชื่อเจ้าฟ้าพิกุลทอง ภายหลังเปนกรมขุนศรีสุนทร

ควรจะนับว่าเปนธิดาผู้ใหญ่กว่าทั้งปวง แลได้มีพระราชบุตร และ บุตรี แต่ นารีบาทบริจาริกา แลพระสนมนางในอีกหลายพระองค์ แต่ครั้งยังไม่ได้เฉลิมอุปราชาภิเษกบ้าง เมื่อเฉลิมอุปราชาภิเษกแล้วบ้าง จะขอออกพระนามแต่พระองค์ที่เปนสำคัญ ปรากฏ ควรเปน ที่นับถือ หรือควรเปนต้นวงษของเจ้าฟ้าแลพระองค์เจ้า หม่อมเจ้า ต่อลงมาในชั้นหลัง ๆ นั้น.

พระราชบุตร นั้น คือ กรม หมื่น เสนีเทพ ๑ กรมขุนนรานุชิต ๑ สอง พระองค์ นี้ ได้ เปนเจ้าต่างกรม มีพระบุตรพระบุตรีเปนหม่อมเจ้าชายหม่อมเจ้าหญิงสืบลงมามาก.

พระราชบุตรีนั้น คือ พระองค์เจ้าจันทรพระองค์ ๑ เปนผู้ใหญ่ กับพระองค์เจ้าดุสิดาอับศร สองพระองค์นี้ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทำราชการอยู่ในพระบวรราชวัง ครั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวรฯ

เสดจสวรรคตแล้ว ได้ลงมาทำราชการอยู่ในพระบรมมหาราชวังจนสิ้นแผ่นดินนั้น.

พระองค์เจ้าดาราอีกพระองค์หนึ่ง เมื่อแผ่นดิน พระบาทสมเด็จ พระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทำราชการอยู่ในพระบวรราชวังเหมือนกัน กับพระองค์เจ้าดวงจันทร ครั้นกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จสวรรคตแล้ว จึงกรมพระราชวังในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในเวลานั้นยังเปนกรมหมื่นศักดิพลเสพ ได้ให้กราบทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ขอไปเปนพระชายา ประสูติพระราชบุตรพระองค์หนึ่งคือเจ้าฟ้าอิศราพงษ ครั้นเมื่อกรมพระราชวังพระองค์นั้นได้อุปราชาภิเษกแล้ว พระองค์เจ้าดาราก็ได้มีอำนาจเปนใหญ่ในการข้างในทั้งปวงในพระบวรราชวัง จึงได้ปรากฎพระนามต่อภายหลังเรียกรู้กันว่า เจ้าข้างในบ้าง เสด็จข้างในบ้าง แต่พวกในพระบวรราชวังเวลานั้นเรียกกันว่าทูลกระหม่อมข้างใน ๆ พระองค์เจ้าปทุม

ราชพระองค์หนึ่ง เจ้าจอมมารดาเปนพระน้ำนางของ กรมพระราชวังใน แผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.

๖ กรมหลวงนรินทรเทวีนั้น เมื่อแผ่นดินกรุงธนบุรีได้กรมหมื่น นรินทรพิทักษ์ ซึ่งคนเปนอันมากเรียกว่ากรมหมื่นมุขนั้นเปนพระภัศดา ได้ประสูติพระบุตรพระองค์ หนึ่ง คือ กรมหลวงนรินทรเทพแล้วมาใน แผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกประสูติอีกพระองค์ หนึ่ง คือกรมหมื่นนเรนทรบริรักษ์ กรมหมื่นซึ่งเปนบุตรก็ได้ เปนต้นวงษของหม่อมเจ้าชายแลหญิง เปนอันมากสืบลงมา.

๗ กรมหลวงจักษเจษฎา นั้นไม่ได้ มีพระชายาเปนสำคัญ มีแต่หญิงบาทบริจาริกาเปนอันมากประสูติหม่อมเจ้าชาย แล หญิง ก็เปนอันมากแต่ควรจะออกชื่ออยู่ องค์ หนึ่ง คือหม่อมเจ้าสวนซึ่งทรงผนวชมาแต่อายุ ๒๐ ปี ได้ เล่าเรียนพระคัมภีร์พระพุทธวจนอยู่ บ้าง ภายหลังได้ เลื่อนที่เปน

หม่อมเจ้าราชาคณะ ปรากฎนามว่า หม่อมเจ้าพระศีลวราลังการ ได้เปนอธิบดีสงฆ์ในวัดชนะสงคราม

ด้วยทางกถามีประมาณเท่านี้ เปนอันพรรณ-นาถึงพระบรมวงศานุวงศ ซึ่งออกจาก พระโอรสพระธิดาของสมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดี ๗ พระองค์ ซึ่ง เปน ต้น แซ่ ต้น สกูล สืบ ลง มา นับ ว่าเปนชั้น ๓ เพราะ สมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดี ถ้า จะ นับ ว่าเปนชั้นต้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แล พระญาติเสมอยุค ๖ พระองค์ นั้นก็ควรนับว่าเปนชั้น ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแลพระบรมวงศานุวงศ ซึ่งเปนสมานยุคพวกนี้ จึงควรนับว่าเปนชั้น ๓ ดังพรรณนามานี้แล.

จะขอ กล่าวถึง ความประวัติ เปนไปต่าง ๆ ในโลกนี้จนถึงกาลเมื่อล่วงไปปรโลกของพระองค์ท่านซึ่งเปนบุรพบุรุษในพระบรมราชวงษอันนี้ ซึ่งเปนชั้นต้นคือสมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดีแลสมเด็จพระไปยิกาใหญ่ แล สมเด็จพระไปยิกาน้อย ๓ พระ

องค์ แลพระโอรสพระธิดาของสมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดี ทั้ง ๗ พระองค์ ดัง ออก พระนาม มา แต่ก่อนนั้น ตามกำหนดประวัติเวลาของพระองค์นั้น ๆ เรียงไปในลำดับโดยสังเขป เพื่อจะให้ผู้อ่านผู้ฟังได้สติปลงพระไตรยลักษณ ปัญญาปลงเห็นอนิจจลักษณ ทุกขลักษณ อนัตตลักษณ เพราะได้สดับนี้บ้าง ไม่ปราศจากประโยชน์ในทางภาวนามัยกุศล ซึ่งเปนกุศโลบายอันใหญ่อันงามกว่ากุศลอื่น สมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดีนั้น ทราบแต่ว่าเมื่อครั้งกรุงทวาราวดี ศรีอยุทธยา ได้เปนที่พระอักษรสุนทรศาสตร์ อยู่ในกรมมหาดไทย จนตลอดเวลาพม่าข้าศึก เข้าล้อมกรุงศรีอยุทธยาในคราวที่กรุงจะแตกทำลายนั้น แต่สมเด็จพระไปยิกาพระองค์ใหญ่ นั้นได้มี พระโอรส พระธิดา ๕ พระองค์ แล้วก็สิ้นพระชนม์ ล่วงไปโดยนัยที่กล่าวมาแล้ว แต่เมื่อสิ้นพระชนม์ นั้นพระชนมายุเท่าไร ไม่ทราบถนัด พระไปยิกาพระองค์น้อยได้รับปรนนิบัติสมเด็จพระ

บรมมหาไปยกาธิบดีมา ได้ประสูติพระธิดาพระองค์หนึ่ง จะสิ้นพระชนม์เมื่อใดก็หาได้ความเปนแน่ไม่ ได้ความเปนแน่แต่ว่าเมื่อเวลาพม่าเข้ากรุงศรีอยุทธยาเวลาที่สุดนั้น สมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดีมีพระดำริห์จะออกจากกรุงศรีอยุทธยา หลีกหนีพม่าข้าศึกไปอยู่ให้ห่างไกล จะชักชวนพระโอรสพระธิดาทั้งปวงตามเสด็จไปด้วยพร้อมกัน พระโอรสพระธิดาทั้ง ๖ ที่ทรงพระเจริญแล้วนั้น ได้แยกย้ายไปตั้งสกูลอื่นมีพระบุตรพระบุตรีเกี่ยวข้องพัวพันธุ์มากมาย จะรวบรวมพร้อมเพรียงกันแล้วแลเปนพวกใหญ่ออกโดยง่ายหาได้ไม่ เมื่อได้ช่องจึงได้พาแต่พระกุมารพระองค์น้อยกับหญิงบาทบริ-จาริกาซึ่งเปนพระมารดาของพระกุมารนั้น ได้ไปอาสัยอยู่ ณเมืองพิษณุโลก ได้ทรงปรนนิบัติแก่เจ้าเมืองพิษณุโลก จึงทราบไปว่ากรุงศรีอยุทธยาอยู่เนื้อมือข้าศึกแล้ว ก็ถืออำนาจตั้งตนเปนเจ้าแผ่นดินใหญ่ขึ้นในเวลานั้น ตั้งขุนนางอย่างกรุง

เทพมหานครทุกตำแหน่ง ตั้งสมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดีเปนเจ้าพระยาจักรี ในที่สมุหนายกอรรคมหาเสนาบดี.

เจ้าเมืองพิษณุโลกมีจิตรกำเริบ บังคับให้ทอดโฉนด บาตหมายอ้าง บังคับตน เรียกว่า พระราชโองการโดยไม่มีการพิธีราชาภิเศก อยู่ได้ ๗ วัน ก็ถึงแก่พิราลัย แล้วองค์สมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดีก็ไม่ได้มีความ มักใหญ่ใฝ่สูง ตั้งตัวเปนใหญ่ต่อไปแอบอาสัยอยู่ณเมืองพิษณุโลก ซึ่งครั้งนั้นตกอยู่ในอำนาจพระพากุลเถรเมืองฝาง ตัวชื่อเรือน ซึ่งตั้งตัวเปนใหญ่ในเมืองฟากเหนือ แผ่อำนาจลงมาจนถึงพิจิตร ข้างตวันตกไปถึงเมืองสวรรคโลกแลเมืองสุโขทัย สมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดี อาสัยอยู่ใน เมืองพิษณุโลกไม่ช้า ก็ทรงพระประชวรแล้วเสด็จสวรรคตอยู่ในเมืองพิษณุโลกนั้น เมื่อเวลากรุงศรีอยุทธยาแตกทำลายแล้วมิได้นาน กำลังการบ้านเมืองยังเปนจลาจลอยู่นั้นจึง

พระโอรสคือกรมหลวงจักษเจษฎา กับมารดาซึ่งตามเสด็จไปด้วยนั้น ได้มีความกตัญญูกัตเวทีจัดการถวายพระเพลิงตามกำลังที่จะทำได้ แล้วเชิญพระบรมอัฐิกับสังข์พระมหาอุตราวัตรซึ่งเปนของสำหรับสกูลสืบมาแต่ก่อนเปนสำคัญคืนนำกลับลงมา แล้วไปทูลเกล้า ฯ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อครั้งเสด็จอยู่วังบ้านหลวงในกรุงธนบุรี เมื่อแผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรีนั้น เปนความชอบอันใหญ่ยิ่งของ กรมหลวงจักษเจษฎา แลคุณมาซึ่งเปนหม่อมมารดานั้นอยู่ ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเศก แล้วจึงได้เชิญพระบรมอัฐิ สมเด็จพระบรมชนกนาถ นั้นลงใน พระโกษทองคำประดับพลอยทับทิม ตั้งประดิษฐานในหอพระที่นมัสการในพระบรมมหาราชวัง สำหรับให้ พระราชวงษานุวงษแลข้าทูลลอองธุลีพระบาทได้กราบถวายบังคมในวันถือน้ำ พระพิพัฒน์สัตยาแทน

ธรรมเนียมเดิม ซึ่งเปนโบราณจารีต มีนิยมให้คำนับพระเชษฐบิดร ซึ่งเปนพระราชปฏิมากรรูปของสมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีเปนปฐม คือพระองค์ซึ่งสร้างกรุงเก่ามาก่อนนั้น ได้เปนที่นมัสการของพระเจ้าแผ่นดินแลเปนที่ถวายบังคม ของพระราชวงษานุวงษแลข้าราชการใน วันถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในพระนครนั้นสืบมา ๆ จนสิ้นกรุงศรีอยุทธยา.

กล่าว ด้วย ประวัติ ของ ท่านซึ่งเปนบรรพบุรุษชั้นต้นสิ้นแต่เท่านั้น.

กรมสมเด็จพระเทพสุดาวดีนั้น กับทั้งพระภัศดาพระโอรสพระบุตรี เมื่อกรุงศรีอยุทธยา เก่า แตก ทำลายจะตั้งอยู่ตำบลใดไม่ทราบถนัด ทราบแต่ว่าพระภัศดาของท่านนั้นมีพระนามว่าหม่อมเสม ได้ปฏิบัติใน ราช การ แผ่น ดิน เปน ที่ พระ อินทรรักษาเจ้ากรมตำรวจใหญ่ซ้ายฝ่ายพระบวรราชวัง ได้ประสูติพระโอรส ๓ พระธิดา ๑ ซึ่งออกพระนามมาแล้วนั้น ก่อนแต่กรุงศรีอยุทธยายังไม่แตกทำลาย ก็

ฝ่าย พระภัศดานั้น จะถึงพิราลัย เมื่อใดไม่ ทราบเปน แน่ เปนแต่เมื่อครั้งกรุงธนบุรีไม่มีมาแล้ว มีแต่ กรม สมเด็จ พระเทพสุดาวดี กับ พระโอรส พระธิดา เสด็จมาประทับตั้งอยู่ ที่ตำบลสวนมังคุด ซึ่งปัตยุบันนี้เปน ที่วังเก่า ของ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ์ แล กรมหมื่นเทวานุรักษ์ และหม่อมเจ้าในกรมขุนอิศรานุรักษ์ ยังครอบครองอยู่ นั้น แต่เวลานั้นเรียกว่า บ้านปูนตามนามสถานที่โบราณมา กรมสมเด็จ พระเทพสุดาวดีได้ ถวายพระโอรสพระธิดาให้ทำราชการฝ่ายน่าฝ่ายในแผ่นดินกรุงธนบุรี แลได้ พึ่ง พระบารมี ใน พระบาท สมเด็จ พระพุทธ ยอดฟ้าจุฬาโลก แลกรมพระราชวังในแผ่นดินพระบาทสมเด็จ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทั้งสองพระองค์ ซึ่งได้ ทำราชการมีอำนาจใหญ่ในเวลานั้นด้วย จึงได้ คุ้น เคยเข้าเฝ้าแหนได้ ในเจ้ากรุงธนบุรีเนือง ๆ

กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ นั้น เมื่อครั้งกรุงศรีอยุทธยาได้ พระภัศดาเปน บุตรที่ ๔ ของมหาเศรษฐี

ซึ่งเปนเชื้อวงษ ลงมาแต่ มหาเสนาบดี เมืองปกิ่งแต่ ครั้งแผ่นดินเจ้าปกิ่งเมงไท้โจซึ่งเปนเจ้าปกิ่งที่สุดใน วงษนั้น เสียเมืองแก่พวกตาดแล้วท่านเสนาบดีอื่น หลายนายไม่ยอมตัดผมมวยไว้หางเปียตามพวกตาด จึงได้หนีออกจากแผ่นดินจีนมาเมืองไทยบ้าง สืบ สกูลต่อมาเปนจีนอย่างเก่าไม่ไว้ผมเปีย พระภัศดา ใน กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ นั้น มีนามว่า เจ้าขัววเงิน ขัวเงิน ? มีพี่หญิงชื่อท่านนวม ๑ ท่านเอียง ๑ มีพี่ชายชื่อท่านทอง ๑ ได้ตั้งนิเวศน์สถานอยู่ตำบล ถนนตาล เปน พาณิชย์ ใน กรุงศรีอยุทธยา มหานคร พระมารดาของพระภัศดาใน กรมสมเด็จพระศรีสุดา รักษ์ นั้น เปนน้องร่วมมารดากับภรรยาเจ้าพระยา ชำนาญบริรักษ์ ว่าที่โกษาธิบดี ในแผ่นดินพระ บาทสมเด็จ พระบรมธรรมิกมหาราชาธิราช ภรรยา เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ซึ่งเปนป้าของพระภัศดาใน กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์นั้น มีบุตรกับเจ้าพระยา ชำนาญบริรักษ์ ผู้หนึ่ง ชื่อนายฤทธิ นายฤทธิ

เมื่อเปนหนุ่มเจริญแล้ว เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ผู้บิดาได้สู่ขอหม่อมบุนนาคเปนบุตรี พระยาวิชิต–ณรงค์ ๆ นั้น เปนพี่ชายร่วมบิดามารดากับเจ้าพระยานครศรีธรรมราชอยู่ตลอดเวลากรุงศรีอยุทธยา ครั้งกรุงศรีอยุทธยาเสียแล้วได้ตั้งตนเปนเจ้านั้น.

กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์นั้น เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา ยังไม่แตกทำลาย ได้มีพระโอรสพระธิดา ซึ่งออกพระนามในข้างต้นแล้วนั้น ครั้นปีกุนนพศก จุลศักราช ๑๑๒๙ พระพุทธศาสนกาล ๒๓๑๐ พรรษา พวกพม่า ข้าศึก รุกรานทำลายล้างกรุงศรีอยุธยาเสียได้ ชาวพระนครทั้งปวงซึ่งมีครอบครัวสกูลต่าง ๆ พากันแตกแยกย้ายกระจัดกระจายหนีไป ครั้งนั้นกรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ทรงพระครรภ์อยู่ได้ ๔ เดือนเสศแล้ว พร้อมกันกับพระภัศดาตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ออก ไป อาศัย อยู่ ด้วย ใน นิเวศน สถาน ที่ เดิม ของ กรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ ณตำบล อำพวา

พาหิรุทยานประเทศ ครั้นถึงวันกาฬปักษ์ดิถี ๑๒ นับเบื้องน่าโปฐบทบุรณมี อาทิตยวาร (วันที่ ๒๖ กันยายน) เปนกำหนดจึงได้ประสูติพระธิดาพระองค์หนึ่ง ซึ่งได้นับโดยลำดับว่าเปนที่ ๓ คือกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ ครั้งนั้นเจ้าคุณชีโพผู้น้องนางของกรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ได้รับอุปถัมภ์บำรุงเปน เหตุให้กรมสมเด็จ พระศรีสุริเยนทรามาตย์ ได้ทรงนับถือว่าเปนพระมารดาเลี้ยงมา ครั้นเมื่อแผ่นดินกรุงธนบุรีตั้งขึ้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จเข้าไปปรนนิบัติราชการ กรมพระศรีสุดารักษ์กับพระภัศดาแลพระโอรสพระธิดาก็ได้ตามเสด็จเข้ามา ตั้งนิเวศนสถานบ้านเรือนโรงเพ-อยู่ตำบลกุฎีจีน ที่นั้นบัดนี้เปนพระวิหารแลหอไตรวัดกัลยาณมิตร แพลอยลงในคลองบางกอกใหญ่ตรงวัดโมลีโลกข้ามข้างใต้.

ฝ่ายนายฤทธิ บุตรเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ เมื่ออยู่กับบุนนาคภรรยา มีบุตรหนึ่งชื่ออำพัน ครั้น

กรุงแตกทำลาย แล้วพา บุตรภรรยา หนี ไป เมืองนคร ศรีธรรมราช เข้าพึ่งอาสัยเจ้าพระยานครศรีธรรมราช อยู่ ตั้งบ้านเรือนตำบลบ้านสามอู่เหนือเมืองนคร ศรีธรรมราชมาประมาณทาง ๑๐๐ เส้น ครั้งนั้นเจ้า พระยา นครศรีธรรมราช เมื่อ จะ ตั้ง ตัว เปน เจ้า ก็ ได้ ปฤกษาขนบธรรมเนียมต่าง ๆ กับนายฤทธิ เปนบุตร ท่านเสนาบดีผู้ใหญ่รู้ในขนบธรรมเนียมราชการแผ่น ดิน เจ้าพระยานครศรีธรรมราชมีความยินดีต่อสติ ปัญญาของนายฤทธิมากนัก เมื่อตั้งตนเปนเจ้าแผ่น ดินขึ้นแล้วจึงตั้งให้ นายฤทธิ เปนวังน่า เรียกว่า วังน่า เมืองนครศรีธรรมราช ท่านบุนนาคเปนภรรยาเรียก ว่าเจ้าครอกข้างใน หม่อมอำพันนั้น เปนพระองค์เจ้า อำพัน กิติศัพท์ นั้นทราบถึงพระภัศดา ของกรม สมเด็จพระศรีสุดารักษ์ จึงได้ มีความดำริห์ ไม่เห็น ชอบด้วย นายฤทธิผู้ เปนญาติ ซึ่งเปนหลานเขย เจ้านครศรีธรรมราชนี้ มิใช่ญาติอันสนิทเข้าไปรับตำ แหน่งใหญ่นัก นานไปภายน่าเกลือกว่าภัยจะมี หนึ่ง

ทั้งก็ได้ทราบความประสงค์ของ เจ้ากรุงธนบุรีว่าจะยกกองทัพออกไปตีปราบปรามเมืองนครศรีธรรมราชสักเวลาหนึ่ง เมื่อว่างราชการทัพรบกับพม่า กลัวว่าถ้าเปนอย่างนั้นจริง นายฤทธิจะพลอยตายด้วย เจ้าพระยานครศรีธรรมราช มีความปราถนาจะออกไปลองใจ นายฤทธิ ซึ่ง เปนวังน่า เมือง นครศรีธรรมราชนั้นยังจะนับถือว่าเปนญาติอยู่หรือหาไม่ ถ้านับถือรับรองดี ก็จะว่ากล่าวให้สติเสียให้รักษาตัว.

ด้วยเหตุนี้พระภัศดาในกรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์จึงได้มอบถิ่นฐานบ้านเรือนทาสกรรมกรทั้งปวงให้กรมหลวงเทพหริรักษ์ซึ่ง เปนบุตรใหญ่อยู่รักษาแล้ว พากรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ กับพระธิดาใหญ่น้อยสองพระองค์กับทาสชายหญิงสองสามคนลงไปเรือทเล แล่นล่องไปเมืองนครศรีธรรมราชในระดูลมว่าวในปีชวดสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๓๐ ครั้นไปถึงแล้วก็ขึ้นไปเมืองนครศรีธรรมราชนั่งอยู่ที่ริมทางเมื่อวังน่าเมืองนครศรีธรรมราชจะมีที่ไป ครั้น

เสลี่ยงวังน่าเมืองนครศรีธรรมราชมาใกล้ก็ กระแอมไอให้เสียงเปนสำคัญ วังน่าเมืองนครศรีธรรมราชได้เห็นแล้วก็มีความยินดี ลงจากเสลี่ยงออกมารับแล้วปราไสยโดยฉันญาติ แล้วพาไปที่อยู่พร้อมกับกรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ แลพระธิดา สองพระองค์ ครั้งนั้นวังน่าเมืองนครศรีธรรมราชชวนจะให้อยู่ด้วย แล้ว ว่า จะพาไป ให้ เฝ้า เจ้า นครศรีธรรมราช พระภัศดาในกรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ไม่เห็นด้วยไม่ยอมเข้าไปหาเจ้านครศรีธรรมราช แลไม่ยอมอยู่ด้วย ขอให้บิดความนั้นเสีย แล้วได้ให้สติดังที่ คิดไปทุกประการ วังน่าเมืองนครศรีธรรมราชเห็นชอบ ได้รับว่า ภายหลัง ค่อย คิด เอาตัวรอดหากให้พ้นภัยตามความคิดนั้น ครั้งนั้น ชาวเมืองนครศรีธรรมราชบางพวกเล่าลือกันว่า ผู้ซึ่งออกมาจากกรุงธนบุรี เปน ผู้ อาสาเจ้า กรุงธนบุรีไปเกลี้ยกล่อมวังน่าเมืองนครศรีธรรมราชให้เปนไส้ศึก ด้วยเหตุ นี้ กรมสมเด็จ พระศรีสุดารักษ์ กับ พระภัศดา มี

ความสดุ้งสเทือนรีบลาวังน่ากลับมากรุงธนบุรี ในระดูลมสำเภาปลายปีชวดสัมฤทธิศกกับปีฉลูเอกศกต่อกัน ครั้งนั้นเจ้ากรุงธนบุรีทราบว่าพระภัศดา กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ออกไปเมืองนครศรีธรรมราชกลับเข้ามาถึงใหม่ ก็ให้มีผู้รับสั่งไปหามาซักไซ้ไต่ถามข้อราชการ ก็ได้ให้การว่าเปนแต่ยากจนก็หาสิ่งของเปนสินค้าออกไปค้าขาย แลได้ให้ข่าวบ้านเมืองแต่เห็นเล็กน้อยโดยสมควร ความซึ่งว่าได้พบวังน่าเมืองนครศรีธรรมราชนั้นไม่ได้ให้การ เจ้ากรุงธนบุรีจึงดำริห์ไว้ว่า เมื่อว่างราชการรบกับพม่า จะได้ยกทัพไปตีเมืองนครศรีธรรมราช จะให้พระภัศดา กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ เปน ผู้นำทัพทำทาง ฝ่ายพระภัศดากรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ปรารถนาจะไม่อาสาเจ้ากรุงธนบุรี จึงบอกป่วยว่าเปนง่อยเสียแต่ก่อนเริ่มการทัพเมือง นครศรีธรรม–ราช ด้วยเหตุนี้ จึงไม่ได้ทำราชการเปนตำแหน่งใดในแผ่นดินนั้นเลย กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์

ในแผ่นดิน กรุงธนบุรี ได้ประสูติ พระโอรส อีก สอง พระองค์ ซึ่งออกพระนามมาข้างหลังแล้วนั้น ในปีขานโทศก จุลศักราช ๑๑๓๒ พระองค์หนึ่ง ปีมเสงเบญจศก จุลศักราช ๑๑๓๕ พระองค์ หนึ่ง พระภัศดากรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ สิ้นพระชนม์เสียแต่ในเวลาเปนกลางแผ่นดินกรุงธนบุรี ครั้นเมื่อพระบาท สมเด็จ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เสด็จ เถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเศกแล้ว กรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ ทั้งสองพระองค์ก็ได้ตามเสด็จเข้ามาอยู่ในพระบรมมหาราชวังก่อน กรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี มีพระตำหนักอยู่ข้างหลังพระมหามณเฑียร เรียกว่าพระมหาตำหนักใหญ่ ได้ว่าราชการทั่วไปแทบทุกอย่าง แลว่าการพิเศษในพระคลังเงินทองสิ่งของต่าง ๆ ในพระราชวังชั้นในทั้งสิ้น กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์นั้นมีพระตำหนักอยู่เบื้องหลัง พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แลพระวิมานรัตยา เรียกว่าพระตำหนักแดง ได้ทรง

ทำราชการทรงกำกับเครื่องใหญ่ใน โรงวิเสทต้นแล การสดึงแลอื่น ๆ เปนหลายอย่าง กรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี แล กรมสมเด็จ พระศรีสุดารักษ์ ทั้งสองพระองค์ นั้น ได้ เสด็จดำรงทรงพระชนม์ อยู่ มา นาน ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

๓๕

จุฬาโลกถึง ๑๕ ปี ครั้นถึงปีมแมเอกศก จุลศักราช ๑๑๖๑ ทั้งสองพระองค์ นั้นทรง พระประชวร พระโรคชรา กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ พระชน–มายุ ๖๐ ปีเศษยังไม่ถึง ๗๐ ปี เสด็จทิวงคตล่วงไปได้สามเดือนเศษ กรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี มีพระชนมายุได้ ๗๐ ปีเศษไม่ ถึง ๘๐ เสด็จทิวงคต พระศพได้ไว้บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้วยกัน ได้ ถวายพระเพลิงพร้อมกัน.

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น เมื่อครั้งกรุงศรีอยุทธยาหาได้ทรงทำราชการหลวงไม่ เพราะเสด็จไปอยู่ กับกรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์

ณตำบลอำพวาดังที่กล่าวมาแต่หลัง เปนแต่เข้าแอบ อิง อาสัย มี สังกัด อยู่ ใน พระองค์ เจ้า อาทิตย์ ซึ่งเปนพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระบรมธรรมิกมหาราชาธิราช เปนโอรสของในกรมพระราชวังในแผ่นดินนั้น ครั้นเมื่อแผ่นดินสุริยามรินทร พระองค์เจ้าอาทิตย์ ได้เปน พระองค์เจ้าโปรดปรานในแผ่นดิน มีผู้นิยมนับถือมาก ครั้นมาถึงแผ่นดิน กรุงธนบุรีสมเด็จ พระพุทธ ยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงทำราชการเปนตำแหน่งพระราชวรินทร เจ้ากรมพระตำรวจนอกขวา แล้วเลื่อนที่เปนพระยาอนุชิตชาญไชย แล้วเลื่อนที่ต่อไปเปนเจ้าพระยายมราชเสนาบดีในกรมพระนครบาล แล้วจึงได้เลื่อนเปนเจ้าพระยาจักรี ศรีองครักษ์ สมุหนายกเอกอุเปนแม่ทัพทำการสงครามกับพม่าแลเขมรลาว มีความชอบได้ราชการมากหลายครั้ง ภายหลังจึงได้เลื่อน ที่ เปน สมเด็จ เจ้าพระยา มหา กษัตรศึก พิลึกมหึมา ทุกนัคราระอาเดช สรรพเทเวศรานุรักษ์

เอกอรรคมุลิกา กรุงเทพธนบุรีศรีอยุทธยา มหาดิลก ภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศมหาสถาน อวตารสถิตย์ บพิตรพิไชย อภัยพิริยปรากรมพาหุ ได้ทรงเสลี่ยงงากลั้นกลด แลมีเครื่องทองต่าง ๆ เปนเครื่องยศเสมอเจ้าต่างกรม เมื่อปีกุนเอกศก จุลศักราช ๑๑๔๑ เจ้ากรุงธนบุรีมีความต้องการจะไป รบ เมือง เวียง จันท์ แก้ แค้น เจ้าเวียงจันท์ บุญสาร ยกมาทำแก่เมืองจำปาศักดิซึ่งมาขึ้นแล้วแก่กรุงธนบุรี แลเจ้าเวียงจันท์บุญสารไปขอกำลังพม่ามาช่วยด้วยนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งเปน สมเด็จ เจ้าพระยามหากษัตรศึกในเวลานั้น กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งเปนเจ้าพระยาสุรสีห์ พิษณวาธิราชในเวลานั้น ต้องยกพยุหโยธาขึ้นไปรบเมืองเวียงจันท์มีชัยชำนะ ตีเอาเมืองเวียงจันท์ได้ชนเชลยแลสิ่งของมาเปนอัน

มาก ครั้งนั้นได้พระพุทธปฏิมากรแก้วมณีสีเขียว ที่เรียกว่าพระแก้วมรกด ซึ่งประดิษฐานอยู่ใน วัดพระศรีรัตนศาสดารามในกาลบัดนี้นั้น มายัง กรุงธนบุรีด้วยนั้นเปนเหตุมหัศจรรย์ยิ่งนัก เพราะ พระแก้วพระองค์นี้ยังไม่มีผู้ใดในเมืองไทยไปได้ มาตลอดเวลาแผ่นดินกรุงศรีอยุทธยา แลแผ่นดิน เมืองเหนือซึ่งล่วงแล้วหลายร้อยปี ครั้นเมื่อปีฉลู ตรีศก จุลศักราช ๑๑๔๓ แผ่นดินเมืองเขมรซึ่งมา ขึ้นกรุงธนบุรีอยู่แต่ก่อนนั้นกำเริบ พระเขมรรุก ขึ้นจับพระองค์รามซึ่งเปนสมเด็จพระรามาธิบดี เจ้า กรุงกำพูชา ฆ่าเสียแล้วแขงเมืองกระด้างไป เพราะ ฉนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่ง เปนสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตรศึกในเวลานั้น กับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวร สถานมงคลในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด ฟ้าจุฬาโลก ซึ่งเปนเจ้าพระยาสุรสีห์พิษณวาธิราช ในเวลานั้น ต้องยกพยุหโยธาออกไปยังการทัพ

ทำสงครามปราบปรามพวกเขมรอยู่ ฝ่ายเจ้ากรุงธนบุรี ตั้งแต่ได้พระพุทธปฏิมากรแก้วมณี พระองค์นี้มาถึงกรุงธนบุรีแล้ว ก็มีจิตร กำเริบเติบโตในอันใช่ที่ คือมีสัญญาณวิปลาตว่าตนมีบุญหนักศักดิใหญ่ เปนพระโพธิสัตว์จะสำเร็จพระพุทธภูมิ ได้ตรัสเปน พระชนะแก่มาร เปน องค์พระศรีอารยเมตไตรยกัลปนี้ ก็คิดอย่างนั้นบ้าง ตรัสอย่างนี้บ้างทำไปต่าง ๆ บ้าง จนถึงพระเจ้าแผ่นดินเสียจริตทำการผิด ๆ ไป ให้แผ่นดินเปนจลาจลร้อนรนทั่วไปทั้งไพร่แลผู้ดี สมณชีพราหมณ์เปนความผิดใหญ่ยิ่ง หลายอย่างหลายประการ ยิ่งกว่าการร้อนแผ่นดิน ซึ่งเคยมี มาแต่ก่อน พ้นที่จะ พรรณนาจึงเกิดข้าศึกเข้ามาล้อมวังเจ้ากรุงธนบุรีต้องยอมแพ้แก่ข้าศึกขอแต่ชีวิตออกบรรพชา ฝ่ายพวกข้าศึกเข้ารักษาแผ่นดินอยู่ ก็รักษาไปไม่ได้ การบ้านเมืองในกรุงธนบุรีก็ปั่วนปั่นวุ่นวายไปต่าง ๆ ครั้งนั้นกรมพระราชวังหลังซึ่งเปนโอรสใหญ่ของกรมสมเด็จ

พระเทพสุดาวดี เวลานั้นเปนที่พระยานครราชสีมา ได้ยกพวกพลเข้าไปปราบปรามเสียนหนามแผ่นดิน รักษากรุงธนบุรีไว้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเมื่อได้ทรงทราบเหตุนั้นไปแล้ว ก็ยกกองทัพเสด็จกลับเข้ามายังกรุงธนบุรี ครั้งนั้นผู้มีบรรดาศักดิข้างน่าข้างในทั้งปวง พร้อมทั้งสมณพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎร มีความสโมสรโสมนัสพร้อมกันเชิญเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติรักษาแผ่นดินเปนที่พึ่งสืบต่อไป จึงได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเปนเจ้าแผ่นดินใหญ่ใน ปีขานจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔ พระชนมายุ ๔๖ พรรษา จึงได้ตั้งการ สร้าง พระมหานครใหญ่ ฝั่งฟาก คงคา ข้างปราจิณทิศของเมืองธนบุรี มีป้อมค่ายเชิงเทินทุกปราการทวารนิเวศน์วัง ทั้งพระมหามณเฑียรปราสาทอาวาสน์น้อยใหญ่ ทั้งภายในภายนอกพระนคร ให้นามบัญญัติพระนครว่า กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา แล้วตั้งการพระราช

พิธีปราบดาภิเศกในวันจันทรเดือน ๘ ขึ้นค่ำ ๑ (วันที่ ๑๐ มิถุนายน) ถวายพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทร ธรนินทราธิราช รัตนากาศภาสกรวงศ องค์ปรมาธิเบศวร์ ตรีภูวเนตรวรนายกดิลกรัตนราช ชาติอาวไศรยสมุทยดโรมนต สกลจักรวาฬาธิเบนทร์ สุริเยนทราธิบดินทร หริหรินทรธาดาธิบดี ศรีวิบุลยคุณอกนิฐ ฤทธิราเมศวรมหันต์บรมธรรมิกราชาธิราชเดโชไชย พรหมเทพาดิเทพนฤบดินทร ภูมินทรปรมาธิเบศ โลกเชษฐวิสุทธรัตน มกุฎประเทศคตามหาพุทธางกูร บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครั้นภายหลังถวายพระนามเพิ่มเข้าว่า พระบาทสมเด็จพระปรโมรุราชา มหาจักรีบรมนาถ นเรศวรราชวิวัฒนวงษ ปฐมพงษาธิราชรามาธิบดินทร สยามวิชิตินทรวโรดม บรมบพิตร พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงตั้งสมเด็จพระอนุชาธิราชเปนพระมหาอุปราช รับพระบัณฑูร

ทรง ตั้ง สมเด็จ พระเจ้า พี่ นาง เธอ ทั้งสอง พระองค์ องค์ใหญ่เปนกรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี พระองค์ น้อยเปนกรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ โปรด ฯ ให้ พระโอรสกรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี เปนสมเด็จ พระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมพระอนุรักษเทเวศร์ ๑ เจ้าฟ้ากรมหลวงธิเบศร์บดินทร ๑ เจ้าฟ้ากรมหลวง นรินทรณเรศ ๑ เจ้าฟ้ากรมพระอนุรักษเทเวศร์ นั้น ยกไปตีพม่าปากพิงมีไชยกลับมา จึงทรงสมมต สถาปนาเปนกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขฝ่ายหลัง รับพระราชบัญชา โปรด ฯ ให้ เจ้าตันพระโอรส พระองค์ใหญ่ของกรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ เปน สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ เจ้าลาพระอนุชาต่างพระมารดาเปนสมเด็จ พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงจักษเจษฎา ทรง ตั้งพระขนิฐภคินีต่างพระมารดา เปนสมเด็จพระ เจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทรเทวี ทรง ตั้ง นายกวด มหาดเล็ก ซึ่งเปน พระภัศดา กรมหลวง

นรินทรเทวีเปน กรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ ทรง ตั้ง สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์ ใหญ่เปนเจ้าฟ้ากรม–หลวงอิศรสุนทร ฝ่ายสมณพราหมณาจารย์ แล ข้าทูลลอองธุลีพระบาทผู้ ใหญ่ ผู้ น้อย ก็ทรง ตั้งแต่ง ตามสมควรแก่ความชอบ บรมกษัตร ทั้งสองพระ องค์ทรงพระราชสัทธาอุปถัมภก ยกพระพุทธ สาสนา ให้ จัดสรรค์พระภิกษุสงฆ์ อันทรง ปริยัติ ธรรมได้ ๒๑๘ รูป มีสมเด็จพระสังฆราชาธิบดี เปนประธาน อีกราชบัณฑิตาจารย์ ๓๒ คนให้ ทำ สังคายนา ชำระ พระ ไตร ปิฎก ธรรม อัน พิรุธ ให้ ถูก ถ้วน ด้วยบท อักขระ พยัญชนะ บริบูรณ์ใน กาล เมื่อ จุลศักราช ๑๑๔๖ ปีมโรงฉอศก ณวันจันทรเดือน ๔ แรม ๑๔ ค่ำ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ เชิญ พระพุทธปฏิมากร แก้วมรกต จากโรง ใน วัง เก่า ฟาก ตวันตก แห่มาประดิษฐานไว้ ในพระอุโบสถ ณพระ อารามซึ่งทรงสถาปนาไว้ ในพระราชนิเวศน์ แล พระราชทานนามว่า วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ศักราช ๑๑๔๗ ปีมเสงสัปตศกเดือน ๑๒ น้ำมากลึก ถึง ๘ ศอกคืบสิบนิ้ว เข้ากล้าในท้องนาเสียเปน อันมาก บังเกิดทุพภิกขภัยเข้าแพงถึงเกวียนละชั่ง ประชาราษฎร ทั้ง หลาย ได้ ความ ขัด สน ด้วย อาหาร กันดารนัก จึงมี พระบรมราชโองการ ให้ กรมนา จำหน่ายเข้าเปลือกในฉางหลวง ออกแจก จ่าย ราษฎร ทั้งปวงเปนอันมาก ทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพระองค์น้อย เปนกรมขุนเสนานุรักษ์ โปรดฯ ให้ พระโอรสพระองค์ กลาง ของ กรมสมเด็จพระศรี สุดารักษ์ เปนสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้า กรม ขุนพิทักษ์ มนตรี เจ้าบำเรอภูธร เปน กรมขุน สุนทรภูเบศร์ ครั้นเมื่อจุลศักราชได้ ๑๑๖๓ ปีรกา ตรีศก พระองค์ได้ เศวตกิริณีทั้งสองให้ นามพระ อินทรไอยรา ๑ พระเทพกุญชร ๑ก าลเมื่อจุลศัก- ราช ๑๑๖๕ ปีกุนเบญจศก สมเด็จพระอนุชาธิราช มหาอุปราชเสด็จสวรรคตพระชนมายุได้ ๖๑ พรรษา ครั้นอยู่ มาในอปรภาคสมัย สมเด็จพระภาคินัย

ราช กรมพระราชวังบวรสถานภิมุขเสด็จทิวงคต จึงทรงตั้ง สมเด็จพระราชโอรส เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรเปนพระมหาอุปราชต่อไป เลื่อนสมเด็จพระอนุชาเปนเจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ รับพระบัณฑูรน้อย ตั้งสมเด็จพระราชธิดา เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ ๆ ใหญ่ เปนเจ้าฟ้า กรมหลวงศรีสุนทรเทพ พระองค์ น้อยเปนเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพยวดี เลื่อนกรมขุน พิทักษ์ มนตรี เปน กรมหลวง พิทักษ์ มนตรี โปรด ๆ ให้ พระโอรสพระองค์ น้อยในกรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ เปนสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ์ โปรด ๆ ให้ พระราชนัดดาเจ้าฟ้าอภัยธิเบศร์ เปนกรมขุนกษัตรานุชิต ทรง ตั้ง พระราชธิดา ในพระบวรวงษ เจ้าฟ้าพิกุลทอง เปนกรมขุนศรีสุนทร ทรงตั้งพระราชธิดาพระองค์ใหญ่ในกรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ เปนเจ้าฟ้ากรมขุนอรรคนารี โปรด ๆ ตั้งพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าอภัยทัศน์ เปนกรมหมื่นเทพพลภักดิ พระองค์เจ้า

อรุโณทัย เปนกรมหมื่นศักดิพลเสพ ทรงตั้งพระองค์เจ้าในพระบวรสถานภิมุข ๓ พระองค์ เปนกรมหมื่นนราเทเวศร์ ๑ กรมหมื่นนเรศรโยธี ๑ กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ได้ดำรงค์อยู่ในศิริราชสมบัติโดยผาสุกสวัสดิภาพ แลทรงประพฤติราชกิจนั้น ๆ บรรดาที่กล่าวแล้ว แลมิได้กล่าวในแผ่นดินนั้นทุกประการโดยยุติธรรม เปนไปตลอดเวลาพระชนมายุของพระองค์แล้ว ก็ทรงพระประชวรพระโรคชรา เสด็จสวรรคตณวันพฤหัสบดีเดือนเก้า แรม ๑๓ ค่ำ ปีมเส็งเอกศก จุลศักราช ๑๑๗๑ (วันที่ ๗ กันยายน พ. ศ. ๒๓๕๒) อยู่ในราชสมบัติ ๒๗ พรรษา พระชนมายุได้ ๗๓ พรรษา.

ลำดับนั้นสมเด็จพระมหาอุปราชราโชรสได้เสวยราชสมบัติสืบต่อไป เจ้าฟ้า กรมขุนกษัตรานุชิตคิดประทุษฐร้ายต่อแผ่นดิน จึงให้เอาไปสำเร็จโทษเสีย ครั้นถึงวันอาทิตย์เดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ (วันที่

๑๗ กันยายน พ. ศ. ๒๓๕๒) ตั้งการพระราชพิธีปราบดาภิเศกถวายพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระมหาธรรมมิกราชาธิราช ครั้นนานมาถวายพระนามเพิ่มเข้าอีกว่า พระบาทสมเด็จพระบรมพงษเชษฐมเหศวรสุนทร ไตรเศวตคชาติศรมหาสวามินทรสยามรัษฎินทรวโรดม บรมจักรพรรดิราชพิลาศธาดาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พุทธเลิศหล้านภาลัยจึงทรงตั้งสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ เปนพระมหาอุปราชรับพระราชบัณฑูรทรงตั้งสมเด็จพระพันปีหลวง เปนกรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ พระองค์ได้พระยาเศวตคเชนทรชาติเผือกผู้ ๓ ช้าง ให้นามพระยาเศวตกุญชร ๑ พระยาเศวตไอยรา ๑ พระยาเศวตคชลักษณ ๑ ได้พระพุทธปฏิมากรแก้วผลึก องค์ ๑ ให้ช่างเอาสุวรรณรัตนประดับเปนผ้าทรงแลพระศก ทรงสร้างพระพุทธรูป ฉลองพระองค์ ทรงเครื่องต้นอีกองค์ ๑ ประดับด้วยรัตนาเนกต่างสีเสร็จแล้ว ก็กระทำ

มหัตถกรรมการสมโภชถวายทานเปนอันมาก แล้วเชิญประดิษฐานไว้ในพระมหาสุราลัยพิมาน พระเกียรติคุณแผ่ไปในนานาประเทศ ปัจจามิตรก็เกรงพระเดชานุภาพ ครัวมอญเมาะตะมะเปนอันมากก็อพยบจากเมืองมาพึ่งพระบารมี อนึ่งพวกพาณิชย์นานาประเทศก็นำเครื่องราชบรรณาการมาถวาย ขอค้าขายในพระนคร สมบูรณ์ขึ้นด้วยพัศดุเปนอันมาก แลทรงพระราชสัทธาบำเพ็ญพระราชกุศลเปนต้นว่า ถวายไตรยจีวรบริกขาร อันมีราคา แก่พระราชาคณถานานุกรม เปรียญ ทุก ๆ ปีมากขึ้นเปนอันมากกว่า แต่ ก่อน ทรงตั้งกรม พระเชษฐราโชรสเปนกรมหมื่นเจษฎาบดินทร พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์ เจ้าทับทิม เปนกรมหมื่นอินทรพิพิธ พระองค์เจ้าทับเปนกรมหมื่นจิตรภักดี พระองค์ เจ้าคันธรส เปนกรมหมื่นศรีสุเรนทร พระองค์เจ้าฉัตร เปนกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ พระองค์เจ้าไกรสรเปนกรมหมื่นรักษรณเรศ พระองค์เจ้าสุริยาเปนกรม

หมื่นรามอิศวเรศ พระองค์เจ้าวาสุกรีอันทรงผนวชเปนกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ทรงตั้งพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้ากล้วยไม้เปนกรมหมื่นสุนทรธิบดี พระองค์เจ้ามั่งเปนกรมหมื่นเดชอดิศร พระองค์เจ้าพนมวันเปนกรมหมื่นพิพิธภูเบนทร ทรงตั้งพระองค์เจ้ายงในบวรวงษที่ ๒ เปนกรมหมื่นธิเบศรบวร ทรงตั้งหม่อมเจ้านิ่มบุตรกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ เปนกรมหมื่นนรินทรเทพ ทรงสร้างวัดอรุณราชวราราม ใกล้พระราชวังเดิมเสร็จแล้วก็กระทำมหัตถกรรมการฉลอง ถวายทานพระภิกษุสงฆ์เปนอันมาก กาลเมื่อจุลศักราช ๑๑๗๘ ปีฉลูนพศก วันพุธเดือน ๘ หลังขึ้น ๓ ค่ำ สมเด็จพระอนุชาธิราชมหาอุปราชเสด็จสวรรคต พระชนมายุ ๔๕ พรรษา จุลศักราช ๑๑๘๒ ปีมโรงโทศก เดือน ๗ ข้างขึ้นตั้งแต่ ๘ ค่ำ ๘ ค่ำไปจนถึงข้างแรมประชุมชนเปนโรคลงรากตายเปนอันมาก ทรากศพลอยเกลื่อนกลาดอยู่ในแม่น้ำ ณวันจันทรเดือน ๗

ขึ้น ๑๐ ค่ำตั้งพิธีอาฏานากลางวันแห่เปนกระบวรทัพ ขับผี พระสงฆ์ประน้ำพระพุทธมนต์โปรยทราย ครั้นจุลศักราช ๑๑๘๖ ปีวอกฉอศก สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงพระประชวร ถึงณวันพุธเดือน ๘ ขึ้น ๑๑ ค่ำ (วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๗) เสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๑๔ พรรษากับ ๑๑ เดือน พระชนมายุได้ ๕๘ พรรษา.

ลำดับนั้นจึงพระเชษฐราชโอรส ทรงพระนามกรมหมื่นเจษฎาบดินทรได้เสวยราชสมบัติ ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเศกณวันอาทิตย์ เดือน ๘ ขึ้น ๗ ค่ำ (วันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๖๗) ถวายพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระปรมาธิวรเสฐ มหาเจษฎาธิบดินทร สยามมินทรวโรดม บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งพระเจ้าอาว์ กรมหมื่นศักดิพลเสพ เปนพระมหาอุปราช ทรงตั้งพระพันปีหลวงเปนกรมสมเด็จพระศรีสุราลัย เปนจุลศักราช ๑๑๘๘ ปี

จออัฐศกเจ้าเวียงจันท์เปนกบถ ยกกองทัพลงมาตั้งอยู่ ณเมืองนครราชสิมา กวาดครัวลาวเมืองสระบุรีขึ้นไปเมืองเวียงจันท์ จึงทรงพระกรุณาโปรด ๆ ให้สมเด็จพระมหาอุปราช กับพระราชประยุรวงษเปนทัพหลวง พระยาราชสุภาวดีเปนทัพน่า ยกขึ้นไปตีเจ้าอนุแตกพ่ายหนีไป ติดตามจับตัวได้แล้วยกกลับมาพระนคร จึงโปรด ๆ ให้เลื่อนพระยาราชสุภาวดีเปนเจ้าพระยาบดินทรเดชา ว่าที่สมุหนายก ทรงตั้งพระบรมวงษเปนกรมหมื่น๔ ? พระองค์ พระองค์เจ้าสุริยวงษเปนกรมหมื่นสวัสดิวิชัย พระองค์เจ้าสุทัศน์เปนกรมหมื่นศรีสุเทพ พระองค์เจ้าดวงจักรเปนกรมหมื่นณรงคหริรักษ์ ทั้งตั้งพระเจ้าน้องยาเธอเปนกรม ๕ พระองค์ พระองค์เจ้ากุญชรเปนกรมหมื่นพิทักษเทเวศร์ พระองค์เจ้ากุสุมาเปนกรมหมื่นเสพสุนทร พระองค์เจ้าไพรฑูรย์เปนกรมหมื่นสนิทนเรนทร พระองค์เจ้าโตเปนกรมหมื่นอินทรอมเรศร์ พระองค์เจ้านวมเปน

กรมหมื่นวงษาสนิท แล้วภายหลังมาได้เปนกรมหลวง จุลศักราช ๑๑๘๓ ปีเถาะตรีศก น้ำมากท่วมพระนคร เรือ ๑๑ ศอกเรือ ๓ วาเดินได้ในกำแพงพระนคร เข้าเปลือกเกวียนละ ๘ ตำลึง ? จุลศักราช ๑๑๘๔ ปีมโรงจัตวาศก วันอังคารขึ้น๒ค่ำ เดือน๖ สมเด็จพระมหาอุปราชราชปิตุลาสวรรคต พระชนมายุ ๔๗ ปี.

ต้นฉบับหมดเท่านี้

ศุภมัสดุ

(เดิมเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ส่งมาให้หอพระสมุดลงพิมพ์ชรอย จะได้ต้นฉบับไป จาก ห้อง อาลักษณ์ด้วยในครั้งนั้นเปนนายราชาณัตยานุหาร ราชเลขานุการในพระองค์)